Misionarët amerikanë në Elbasan për çështje të arsimit

Florenca Stafa

Ky studim synon të trajtojë rolin e Shoqërisë Biblike të Londrës dhe Misionit Amerikan në Elbasan në fund të shek. XIX, ku interesi për këtë qytet është vërtet i madh. Elbasani ishte shndërruar në një qendër të rëndësishme jo vetëm ekonomike, por edhe fetare dhe arsimore. Fakti që Elbasani përbënte një pikë referimi për të huajt është parë në disa këndvështrime, por më i qëndrueshmi, është argumenti gjuhësor dhe pozicioni gjeografik. I ndodhur në kufirin ndarës midis gegëve dhe toskëve, qyteti shndërrohej në preferenca për veprimtari të ndryshme, kryesisht edhe arsimore për shkak se e “folmja e Elbasanit” sillte avantazhe të shumta. Parë në një këndvështrim objektiv, efekti i veprimtarisë së këtyre shoqërive të huaja në Elbasan është me interes, pasi përpos synimit të tyre për përhapjen e gjuhës dhe të kulturës së tyre fetare në vend, patriotëve elbasanas u ka shërbyer si një mënyrë për të futur edhe gjuhën shqipe në shkollat e tyre, gjë që ngrinte drejtpërsëdrejti nivelin arsimor në vend.

I pari misionar amerikan në Shqipëri ka qenë *Finias Kenedi (Phineas Kennedy)*, i cili erdhi në Korçë me të shoqen në mars 1908, kur u rihap shkolla e djemve. Ai qëndroi edhe 10 muaj në Elbasan për një shkollë (dhe më 1913 hapi në Elbasan një nga ato shkollat që janë quajtur shqiptaro-amerikane) dhe në nëntor 1911 për përkthimin e Biblës shqip, ka bërë një deklaratë në gazetën e Londrës “The Times”, duke nënvizuar se: “*Tani ndihet që dialekti i Elbasanit do të jetë baza e gjuhës standarde të njësuar, e cila do të bashkojë gjithçka të mirë nga të dy dialektet kryesore: gegërishtja dhe toskërishtja. Myslimanët si edhe të krishterët shpresojnë, që përkthimi i propozuar i Biblës shqip do të ndihmojë shumë për vendosjen e një gjuhe standarde*”¹.

1 Arkivi i BFBS. *Minutes of Editorial S.C.* Vol. 38, f. 85. Korçë, 18 nëntor 1911

Misionari tjetër amerikan i rëndësishëm ka qenë *Telford Eriksoni* (*Ch. Telford Erickson*), i cili po ashtu mori pjesë në përpjekjet e vitit 1909, për hapjen e një shkollë në Elbasan. Fillimisht Eriksoni ishte caktuar në Tiranë për të kryer misionin e tij, por kur Kristo Dako që ishte caktuar nga Bordi Amerikan si shoqëruesi i tij, kthehej nga Elbasani me lajmin se atje do të hapej së shpejti Shkolla Normale, atëherë Eriksoni i dërgon një telegram Lef Nosit, në të cilin e njofton se do të kthehej në Elbasan.

Në tregimet e tij, Eriksoni përmend Dervish beun (Biçakun) e Elbasanit, i cili ishte treguar shumë bujar me të dhe shumë i afërt e i pranueshëm, edhe pse në besim fetar të ndryshëm nga njëri-tjetri. Ndërsa prifti ortodoks grek ishte treguar shumë armiqësor, duke gjetur pretekstin dhe duke i kërkuar policisë turke që të verifikonte përse ky njeri ishte larguar nga Tirana dhe cili ishte qëllimi i ardhjes së tij në Elbasan². Por miqtë e tij, Kristo Dako dhe Lef Nosi, ishin përherë pranë, duke e inkurajuar dhe ndihmuar që të përmbushte misionin e vet, hapjen e shkollës dhe mundësisht edhe të një spitali apo klinike nën kujdesin e Bordit Amerikan të Komisionerëve për Misionet e huaja në Boston, Masaçusets ku fondet ishin të garantuara.

Në citimet e tij, ai përmend faktin se çështja më serioze ishte bashkërendimi i punëve të shqiptarëve me ato të misionarëve. Erikson thotë, se nuk ishte një mision i pavarur, por pjesë e *Misionit Ballkanik*, i cili kishte qendra në Bullgari, Maqedoni dhe në Selanik e që në total bëheshin rreth njëzet anëtarë³.

Mirëpo Dervish Hima, kishte menduar që ta përqëndronte veprimtarinë e tij në Elbasan për të ngritur një shtypshkronjë dhe për të botuar një gazetë qendrore. Në takimin me nënkonsullin austriak të Durrësit, në fillim të prillit 1909, Dervish Hima i tregoi atij se kishte ndërmend të themelonte në Selanik “*një shtypshkronjë kombëtare*” dhe të botonte “*një organ qendror shqiptar*”⁴. Kur ta lejonte gjendja financiare, shtypshkronja në fjalë do të transferohej në Tiranë ose në Elbasan.

Nuk është aspak e rastit që misionarët protestantë amerikanë F. Kenedi dhe T. Erikson, pas sondazheve që bënë në Shqipërinë e Mesme, në qytetet Elbasan, Tiranë dhe Durrës, vendosën që qendrën e tyre ta kishin në Elbasan, ku do të çelnin një shkollë fillore dhe një të mesme, me konvikt, “*ku mund të hyjnë nxënës nga e gjithë Shqipëria e Veriut*”⁵.

2 Mal Berisha, *Charles Telford Erickson, Shqiptarët – Enigma e Ballkanit*. (Tiranë: Edualba, 2012), 57

3 Po aty, 65

4 Hysni Myzyri, *Shkolla Normale e Elbasanit 1909-1912*. (Tiranë: albPAPER, 2004), 194

5 Po aty, 196

Në fund të majit 1909, *Finias Kenedi (Phineas Kennedy)* i dërgoi nga Korça një letër klubit “Vllaznia” të Elbasanit, me anën e së cilës e vinte në dijeni se “*Shoqata jonë amerikane na ka autorizuar ne që të hapim një shkollë të mesme për djem shqiptarë*”⁶. Kjo shkollë do të kishte edhe “*një degë industriale*”. “*Shkolla e mesme, - shkruante F. Kenedi, - do të jetë e hapur për gjithë djemtë e rinj dhe dëshira jonë është që pagesa të jetë aq e ulët sa që edhe djemtë e varfër të mund të përfitojnë nga privilegjet e saj*”. Në letër ai shprehte, gjithashtu, nevojën për të gjetur “*një ndërtesë të shëndetshme dhe të bukur*” ku të kishte “*ujë të rrjedhshëm dhe ujë të mirë të pijshëm*” dhe kërkonte që edhe popullsia e Elbasanit të ndihmonte financiarisht në këtë drejtim⁷.

Klubet e Elbasanit “*Bashkimi*” dhe “*Vllaznia*” e mirëpritën këtë projekt dhe reagues pozitivisht menjëherë. Në fillim të qershorit 1909 në klubin “*Vllaznia*” u organizua një mbledhje e përbashkët e kryesive të të dy klubeve të Elbasanit “*për punë të ndifnës që kërkon shoqnia amerikane prej qytetit tonë në blejtë [blerjen] të vendi ku do të ngrefin një kolexhë...e cila do të ketë një degë industriale*”⁸. Pasi u shqyrtua kërkesa për ndihmë, u vendos që t’i përgjigjeshin me një shumë prej 100 lirash turke⁹.

Pas shumë përgatitjesh, me anën e një “*zëdhënje*”, misioni amerikan njoftoi se shkolla e mesme do të hapej më 21 janar 1910 dhe bëri të ditur rregullat e pranimit në shkollë e konvikt, se shkolla do të ishte 4-vjeçare, si dhe planin mësimor. Por zvarritja e lejes nga ana e autoriteteve qeveritare xhonturke dhe arrestimi më vonë i Kristo Dakos, që ishte emëruar drejtor i kësaj shkolle, bënë që kolegji amerikan të mos çelej.

Në përpjekje e sipër për të hapur shkollën amerikane, ishte mundësuar të merrej një tokë për këtë qëllim, por qeveria turke arriti ta pengonte një gjë të tillë, duke nxjerrë pretendimin se atë vend e donin për një “*depo baruti*”¹⁰. E njëjta gjë do të ndodhë edhe në një kohë të mëvonshme, në shkurt të vitit 1912, ku Eriksonit iu dha përgjigja që edhe për tokën që kishte biseduar për të blerë, nuk mund të realizohej, pasi qeveria turke do ta përdorte atë për fermë.

6 A.Q.SH, F. 102, D. 50, fl. 1, letër e daktilografuar anglisht e datës 28 maj 1909. shkolla do të kishte edhe një degë bujqësore

7 A.Q.SH, F. 102, D. 50, fl. 1 (po aty)

8 A.Q.SH, F. 102, D. 50, fl. 4. Proçesverbal dorëshkrim i mbajtur në mbledhjen e kryesive të klubeve “Bashkimi” dhe “Vllaznia”, më 7 qershor 1909

9 A.Q.SH, F. 102, D. 50, fl. 4

10 Po aty

E megjithatë, Eriksoni një pjesë të shtëpisë së tij gjatë kësaj kohe që kërkonte për të blerë tokë, e kishte kthyer në shkollë për djemtë, ku kishte marrë një mësues që jepte gjuhë dhe histori nga shkolla ortodokse greke¹¹.

Në lidhje me problemet e dialektit të Elbasanit, të cilat Eriksoni i ndiqte nga afër dhe pasi kishte pritur afër një vit pa marrë mbështetje për rekomandimin e Bordit Amerikan, ai i ka shkruar nga Elbasani drejtpërdrejt Londrës, më 18 mars 1912, duke ritheksuar se: “*Dialekti i Elbasanit është pranuar si standardi për vendin.*” Njëkohësisht, si dy njerëzit më të përshtatshëm, sipas mendimit më të përgjithshëm, për ta marrë përsipër përkthimin e ri të Biblës shqip, ai ka rekomanduar Faik Konicën dhe Luigj Gurakuqin, “*i cili më parë ka qenë drejtor i Shkollës Normale këtu. Ai është gegë, por i familjarizuar me dialektin e Elbasanit, njeh frëngjishten dhe gjuhë të jera.*” Simon Shuteriqin nuk e ka përjashtuar, por e ka shënuar në rolin e redaktorit. Letra përfundon: “*Po të sigurohen këta njerëz dhe t’u jepej autoriteti për ta çuar punën në shtyp, ata do të na jepnin një libër për t’u krenuar dhe që do të sillte shërbime të paçmueshme për njësimin e gjuhës së kombit*”¹².

Ky drejtim i punës nuk i ka pëlqyer as Thanas Sinës, i cili mëtonte se ndihmësin mund ta gjente në Manastir. T. Hoxhsoni po e shihte se punët në Manastir ishin mjaft të turbullta, sepse, siç shkruan ai, “*Regjimi i xhonturqve është një fatkeqësi për Maqedoninë dhe për Shqipërinë*”, prandaj u këshillua me Mit’hat Frashërin, i cili i rekomandoi me forcë Josif Haxhi Mimën.¹³

Telford Eriksoni, vijoi të këmbëngulte që të ndiqej dialekti i Elbasanit, duke sjellë si argument që edhe udhëheqësit popullorë dëshironin të vihej në bazë të gjuhës kombëtare. Në shtator të vitit 1909 gazeta *Bashkim'i Kombit* në numrin e parë të saj shkruante për Shkollën Normale “*...nuk kemi më të mirë vënt ndë Shqipëri veç Elbasanit që është kërthizë e Shqipërisë*”¹⁴.

Pasi kaloi edhe një vit, kur nuk bëhej më fjalë për Faik Konicën dhe Luigj Gurakuqin, ai ndërmoi një vizitë në Londër, ku vajti dy herë në selinë e BFBS, madje foli edhe në mbledhjen e përgjithshme të Komisionit të botimeve. Ai sugjeroi tashti që të tërhiqej në punën e redaktimit Grigor Cilka (në atë kohë ishte në burg), të merrej ndihma e Lef Nosit, “*një nga autoritetet më të njohura për dialektin e Elbasanit*” dhe vetë do të jepte gjithë ndihmesën e mundshme në këtë grup pune.¹⁵

11 Berisha, Charles Telford..., 89

12 Arkivi i BFBS, po aty. Elbasan, 18 mars 1912

13 Arkivi i BFBS, po aty. Letër e T.R. Hoxhsonit, 24 prill 1912.

14 “Bashkim'i Kombit”, Nr.1, Manastir, 10 Vjeshtë I 1909, f.2

15 Arkivi i BFBS, po aty. Bisedë me Ç. T. Erickson-in, 25 shkurt 1913.

Gjatë bisedës së dytë, më 6 mars 1913, ai përmendi se Bordi Amerikan kishte miratuar një rezolutë në Selanik më 1911 dhe një tjetër në Sofje, në prill 1912, para se të shkonte i dërguar prej tyre në Stamboll që të bisedonte drejtpërdrejt me T. Hoxhsonin. Për fat të keq, nuk e gjeti atje dhe bëri takime të tjera. Tashmë në Londër, T. Eriksoni e sulmoi hapur botimin e Ungjijve në Manastir më 1910 dhe me këtë argumentim: *“Ai ka dëgjuar drejtuesit e Shkollës Normale në Elbasan dhe shqiptarë të tjerë, që flasin mjaft rëndë për përkthimin”*¹⁶.

Përgjegjësi i botimeve në Londër, R. Kilguri (D.D. R. Kilgour) e njoftoi T. Hoxhsonin për të dy bisedat dhe ndër të tjera shënonte: *“Është mjaft e dukshme që dialekti i Elbasanit duhet të ketë ecur mjaft përpara dhe është mjaft e dukshme, që Sina nuk e ka besimin e njerëzve në Elbasan”*¹⁷.

Prej këtyre shkëmbimeve me pakënaqësi të ndërsjella, del një tablo mjaft interesante. Në vitet 1911-1913, është zhvilluar në Elbasan një diskutim i gjallë ndërmjet pedagogëve të Normales dhe njerëzve të tjerë të kulturës me misionarët e huaj lidhur me natyrën e gjuhës së përkthimeve të ardhshme të Biblës. Ishte një dukuri krejt e natyrshme, po të sillet ndërmend se elbasanasit e kishin të freskët punën e Kristoforidhit, pikërisht për përkthimet e Biblës. Janë dhënë mendime për botimin e vitit 1910, por sidomos për bazën e standardit të shqipes së shkruar.

Pavarësisht nga mospranimi prej Th. Sinës dhe T. Hoxhsonit, pak nga pak ka depërtuar qëndrimi se nuk mund të ecej më tej pa marrë ndihmesën e njerëzve me përvojë në lëvrimin e dialektit të Elbasanit. T. Hoxhsoni u detyrua ta hijezonte qëndrimin e vet dhe për këtë është domethënëse mbyllja e letres së tij, e datës 29 mars 1913: *“Bibla shqip në çfarëdo dialekti elbasanas’ do të jetë një anomali. Përkthimi ynë i tanishëm është pak a shumë një provë dhe kalimtar, as nuk mund të ishte ndryshe në gjendjen e sotme të gjuhës shqipe. Por gjuha shqipe do të ndihmohet që të shkojë përpara drejt një forme dhe shprehjeje më të përsosur e kjo do të kërkojë shumë vite të gjata”*¹⁸. Mirëpo ngjarjet e kohës treguan se çështja e shqipes ishte një proces i gjatë dhe i ndërlikuar, ku zhvillimet e mëtejshme e vërtetuan këtë. (**vazhdon...**)

16 Arkivi i BFBS, po aty. Bisedë me z. Ç. Telford Erickson, 6 mars 1913.

17 Arkivi i BFBS, po aty. Letër dërguar T. R. Hodgson-it, 19 mars 1913.

18 Arkivi i BFBS, po aty. Letër e T. R. Hodgson-it, Stamboll, 29 mars 1913.

Bibliografia

1. Arkivi i BFBS (Annual Report of the British and Foreign Bible Society). *Minutes of Editorial S.C.* Vol. 38, f. 85. Korçë, 18 nëntor 1911
2. Mal Berisha, *Charles Telford Erickson, Sqiptarët – Enigma e Ballkanit*. (Tiranë: Edualba, 2012)
3. Hysni Myzyri, *Shkolla Normale e Elbasanit 1909-1912*. (Tiranë: albPAPER, 2004)
4. (Arkivi Qendror i Shtetit) A.Q.SH, F. 102, D. 50, fl. 1
5. A.Q.SH, F. 102, D. 50, fl. 4
6. Gazeta “*Bashkim'i Kombit*”, Nr.1, Manastir, 10 Vjeshtë I 1909